

Cyrnant Waunfawr.

Mae fferm Cyrnant yn y Waunfawr yn siwr o fod yn un o'r ffermydd hynaf, os nad yr hynaf yn yr ardal. Credir fod yr hen fferm sydd yn perthyn i Stad Glynllifon, fod yn dyddio'n ôl hyd at o leiaf yr uned ganrif ar bymtheg os nad mwy na hynny. Yn gysylltiedig â Chyrnant am ganrifoedd roedd teulu'r Jonesiaid, sef teulu o amaethwyr a chertwyr adnabyddus yn yr ardal. Pan ym mis Tachwedd 1950 cyhoeddodd Richard Jones, sef yr olaf o'r deiliaid, ei fod yn rhoi fyny'r denantiaeth, torrwyd cysylltiad teuluol a'r hen fferm oedd yn dyddio'n ôl dros bedwar cant o flynyddoedd. Roedd Richard Jones wedi bod yn diodde o anhwylder ac, yn dilyn cyngor gan y meddyg, penderfynodd adael ei gartref yn y Waunfawr a myned i ffermio ar dir mwy gwastadol yn nes at y môr. O ganlyniad, ac fel y cyfeiriwyd, ymadawodd y ffermwr 60 oed gyda'i briod a'i unig fab, Richard Alun, o'r Cyrnant a myned i ffermio i Fryn Beddau yn y Bontnewydd, sef yr union fferm lle bu ei ddiweddar frawd, Ifan Jones, yn ffermio rai blynyddoedd ynghynt.

Fferm oddeutu naw deg acer yw'r Cyrnant, a saif mewn llecyn braf yng nghysgod clogwyn coediog, un a adwaenid yn lleol fel Clogwyn Cyrnant. Amgylchynir y ty a'r adeiladau allanol gan goed derw talgryf a phraff, gyda'r tir ar yr un llaw ar rediad syth hyd at Afon Wyrfaï, ac ar y llaw arall, ffordd gŵl yr Alltgoed Mawr yn arwain yn serth a throellog hyd at y Lón Wen a phentref Rhosgadfan. Adeilad unllawr oedd yr hen dy fferm yn y dyddiau cynnar, gyda distiau derw isel a hen simdde fawr a phopty mawr tán glo yn y gegin a ddefnyddid i goginio a chrasu bara haidd. Lloriau pridd oedd i'r ystafelloedd bryd hynny, ac roedd y modd y'u gwnaethpwyd yn hollol unigryw. Deuai'r dynion á llwythi o bridd i'r ty ac wedi ei daenellu'n weddol wastad ar y llawr, anfonid y cwn i gyrchu'r defaid i'r caeau a'u danfon i'r ystafelloedd a'u gadael am rai oriau i gerdded a sathru yn y pridd. Byddai'r llawr wedyn yn soled a chaled, ac ar y diwedd defnyddiwyd estyllen hibrren ar yr wyneb i'w lyfnhau a'i orffen yn wastad.

Arwahan i fod yn ffermwyr profiadol, roedd y Jonesiaid yn gertwyr hynod boblogaidd. Roeddynt yn arbenigwyr ar drin ceffylau a byddai yn y Cyrnant wyth o geffylau ar un amser, ynghyd a nifer o droliau a wagenni. Arferai Richard (tad Richard Jones) ac Evan Jones, ei daid, a'i gyn-daid cyn hwnnw, gario nwyddau a glo o Gaernarfon i'r ardaloedd o gwmpas, ynghyd a blodiau o'r melinau, a cherrig a llechi o'r chwareli cyfagos fel Cefn Du, Cilgwyn, Cors-y-Bryniau a Moeltryfan. Ond yn sicr y gwaith mwyaf bryd hynny oedd cludo'r cynnyrch haearn a gloddiwyd ym mhyllau'r Garreg Fawr a'r Ystrad o'r mynydd i'r seidin yn Nant-y-Betws. Byddai'r wagenni trymion yn rhoi straen anferthol ar y ceffylau ac, er mwyn diogelwch, rhaid oedd eu tywys lawr y llethrau yn araf mewn ffurf igam-ogam rhag anffawd a damwain.

Yn dilyn marwolaeth Richard Jones (y tad) yn 76 mlwydd oed ym 1912, rhaid oedd i'r Richard Jones ifanc gamu i'r bwlch a chymryd drosodd yr awenau o redeg y busnes. Roedd hyn yn faich enfawr ar ysgwyddau'r llanc ifanc 22 oed, ond er yr holl gyfrifoldeb wynebodd yr her gydag awch a brwdfrydedd, gan lwyddo i ddilyn esiampl ei dad yn ddiraffferth. Erbyn hyn, roedd datblygiadau a newidiadau sylweddol wedi eu gwneud yn y gwaith haearn. Oherwydd anallu y cwmni rheilffordd yr N.W.N.G.R. (North Wales Narrow Gauge Railway) a pherchnogion y gwaith haearn i gytuno ar delerau, (gwahaniaeth o ddimai y dunnell), penderfynodd cwmni'r Gwaith Haearn fuddsoddi a sefydlu peirianwaith i gludo cynnyrch y mwyngloddiau mewn bwcedi enfawr ar wifrau dros fynydd Moel Eilian, (Eilio) i stesion Llanberis. Yn dilyn yr holl ddatgybliadau cwtogwyd rhan helaeth o waith y certiwyr ifanc, a chyda'r arian wedi gostwng, roedd y dyfodol yn edrych yn ansicr iawn iddo. Bu'r gwaith haearn yn llewyrchus hyd at ddiwedd y Rhyfel Byd Cyntaf ac, yn hynod iawn, Richard Jones gariodd y llwyth olaf oddi yno, sef celfi o eiddo cyn oruchwyliwr y gwaith, sef y diweddar John William Thomas, Bryn Melyn, Waunfawr, a fy farw ar y 18fed o Fehefin 1918 yn 68 oed, ychydig fisoedd cyn i'r pyllau gau.

Wedi i'r gwaith haearn ddod i ben, treuliodd Richard Jones y rhan fwyaf o'i amser yn gweithio adre ar y fferm, gan ganolbwyntio'n bennaf ar gynhyrchu a thyfu llysiau, ynghyd á chorddi a chynhyrchu llaeth a chaws a menyn ar gyfer eu gwerthu. Gan nad oedd trydan ar y fferm bryd hynny, cynhyrchwyd y pŵer drwy ddull olwyn ddwr, gyda'r llun bychan ar y cae cyfagos yn cyflenwi digonedd o ddwr ar gyfer pob gorchwyl. Hefyd ar y fferm roedd hen beiriant arbennig a ddefnyddwyd yn un swydd ar gyfer nithio'r plisg a'r us oddi wrth y grawn, a chredir nad oedd yr un

dyrnwr na pheiriant o'r fath yn y wlad bryd hynny i'w gymharu á'r hen nithiwr yn y Cynant i wyntyllu a chynhyrchu grawn pur a glán.

Clwyais fel byddai Richard Jones adeg yr Ail Ryfel Byd yn mynd o gwmpas yr ardal gyda throl a cheffyl yn dosbarthu maip a rwdins o amgylch y tai, a'r trigolion bryd hynny yn hynod werthfawrogol o'i haelder a chymwynasgarwch ar amser mor ansicr a bwyd yn brin.

Cofiaf pan yn blentyn fynd i'r 'Cynant Newydd' i gael te bnawn Sul, a Richard Jones yn fy nghodi 'i gael reid' ar un o'r ceffylau gwédd yn y cae. Cyn troi am adre, aeth i'w boced a rhoi pisin chwe cheiniog yn fy llaw a dweud, 'Yli, hwda fo, i ti gal prynu taffi buwch am fod yn hogyn mor dda!' Pnawn Sul i'w gofio!